

Magdalena Góra

UMIĘDZYNARODOWIENIE JEROZOLIMY I JEJ MIEJSC ŚWIĘTYCH W LATACH 1945-1950

Jerozolima, jedno z najstarszych miast świata, wzbudzało olbrzymie emocje w historii i wzbudza je dzisiaj, jest nadal kluczem do pokoju w jednym z najtrudniejszych do rozwiązania konfliktów na świecie. Sir William Fitzgerald pisał: „W całej historii świata nie ma słów, które tak głęboko dotykają ludzkich emocji. Świątynia Salomona i jej istniejąca do dzisiaj Ściana Zachodnia (Ściana Płaczu), Golgota – scena ukrzyżowania, meczet Al-Aksa i Kopuła Skały, te cztery miejsca stanowią uznane sanktuaria trzech wielkich religii i wszystkie cztery usytuowane są w murach Jerozolimy”¹. Jerozolima pełni centralną rolę w judaizmie, chrześcijaństwie i islamie, dodatkowo jest uznawana za duchową i świecką stolicę dwóch narodów – Żydów i Palestyńczyków.

Celem tego artykułu jest przedstawienie losów Jerozolimy, a zwłaszcza jej świętych miejsc po II wojnie światowej, w latach 1945–1950. Ramy czasowe tej analizy wyznacza koniec wojny, gdy ponownie uwaga wielkich mocarstw zwróciła się w kierunku strategicznych zasobów i położenia Bliskiego Wschodu. Z drugiej zaś strony, w 1950 roku rozwały się nadzieje na zrealizowanie popularnej już od końca XIX wieku idei umiędzynarodowienia miejsc świętych w Palestynie, a zwłaszcza Jerozolimy. W pierwszej kolejności krótko omówię definicje podstawowych pojęć i terminów używanych w odniesieniu do miejsc świętych. Następnie przedstawię zwięźle historię idei umiędzynarodowienia miasta, a także losy Jerozolimy na arenie międzynarodowej, zwłaszcza po przekazaniu problemu przez Wielką Brytanie pod obrady Organizacji Narodów Zjednoczonych. Datę końcową artykułu wyznaczają dwa wydarzenia: oficjalna decyzja rządu Izraela z grudnia

¹ W. Fitzgerald, *The Holy Places of Palestine in History and Politics*, „International Affairs” 1950, vol. 26, nr 1, s. 1.

1949 roku o przeniesieniu do Jerozolimy urzędów państwowych tego kraju i decyzja Zgromadzenia Narodowego Królestwa Jordanii o rzeczywistym włączeniu terytorium Wschodniej Jerozolimy i Zachodniego Brzegu Jordanu do tego kraju (kwiecień 1950 roku). Oba te wydarzenia zamykają w zasadzie po wycofaniu poparcia przez ZSRR dla umiędzynarodowienia miasta ten okres historii, niwecząc marzenia o międzynarodowym zarządzie dla miejsc świętych Jerozolimy.

Pierwszą kwestią wymagającą wyjaśnienia jest terminologia używana w odniesieniu do miejsc kultu trzech religii monoteistycznych wywodzących się z tego regionu. Najczęściej używa się terminu „miejsca święte”. Nie ma on jednej, uznanej powszechnie definicji zarówno w sensie teologicznym, prawnym, jak i terytorialnym. Pierwotnie opisywał wyłącznie miejsca święte chrześcijaństwa i był wynikiem uznania funkcjonowania oraz praw wspólnot chrześcijańskich w ziemi świętej przez imperium otomańskie. W wymiarze teologicznym problematyka chrześcijańskich miejsc świętych jest szalenie złożona. Sankcja świętości przypisana jest bowiem wszystkim miejscom opisanym w Nowym Testamencie, a także związanym z życiem apostołów i świętych, dlatego często synonimem Palestyny jest Ziemia Święta. Dodatkowo, kwestię komplikuje mnogość wspólnot chrześcijańskich obecnych w Palestynie, od setek lat rywalizujących o wpływy i prawa w miejscach świętych². Jak słusznie zauważa Colbi, w jednym wszystkie wspólnoty są zgodne, do najważniejszych miejsc należą: Bazylika Grobu Świętego, Grób Dziewicy, Bazylika Narodzenia Pańskiego w Betlejem oraz Deir al-Sultan (dla Kościołów koptyjskiego i etiopskiego)³.

Prawna ewolucja pojęcia związana jest z panowaniem otomańskim w Palestynie. W interesie imperium leżało uregulowanie *status quo* miejsc świętych w obliczu zarówno konfliktów wewnętrznych powodowanych przez ciągle spory między wspólnotami chrześcijańskimi, jak również w wyniku rosnącego od XIX wieku zainteresowania tym terenem krajów europejskich, zwłaszcza Francji i Wielkiej Brytanii, co związane było ze strategicznym położeniem Palestyny na szlaku do Indii⁴. W 1852 roku sułtan wydał dekret (*firman*) o ochronie miejsc świętych w Jerozolimie i Betlejem oraz zachowaniu *status quo*, co oznaczało podział odpowiedzialności i zarządu nad miejscami świętymi między kościół katolicki i grecki kościół ortodoksyjny⁵. Cztery lata później podczas konferencji kończącej wojnę krymską w Paryżu idea *status quo* miejsc świętych w Palestynie znalazła uznanie międzynarodowe. Pojęcie to znalazło się także w traktacie berlińskim z 1878 roku w artykule 62, gdzie znajduje się stwierdzenie: „Jest zrozumiałym, iż żadne zmiany nie będą poczynione w odniesieniu do *status quo* miejsc świętych”⁶.

² Więcej zob. m.in. Th. A. Idinopulos, *Jerusalem blessed, Jerusalem cursed. Jews, Christians and Muslims in the holy City from David's time to our own*, Chicago 1991; *The Christian Communities of Jerusalem and the Holy Land*, ed. by A. O'Mahony, Cardiff 2003; *Jerusalem. Its Sanctity and Centrality to Judaism, Christianity, and Islam*, ed. by L. I. Levine, New York 1999.

³ S. P. Colbi, *The Christian Establishment in Jerusalem*, [w:] *Jerusalem Problems and Prospects*, ed. by J. L. Kraemer, London 1980, s. 158.

⁴ J. L. Kraemer, *The Jerusalem Question*, [w:] *Jerusalem Problems and Prospects*..., s. 19.

⁵ S. P. Colbi, *op. cit.*, s. 163–164.

⁶ M. Hirsch, D. Housen-Couriel, R. Lapidoth, *Whither Jerusalem? Proposals and Positions Concerning the Future of Jerusalem*, London, Boston 1995, s. 157–160.

Po zajęciu Palestyny przez Wielką Brytanię w 1917 roku pojawił się problem ochrony także żydowskich i muzułmańskich miejsc świętych. W zasadzie i w judaizmie, i w islamie Jerozolima jest święta jako całość, każda z tych religii ma jednak miejsca o nadrzędnym charakterze. Dla Żydów do najświętszych miejsc zawsze należała Ściana Płaczu (*haKotel*), pozostałość zachodniej ściany Drugiej Świątyni, zburzonej w 70 roku przez Rzymian. Muzułmanie szczególną wagę przywiązują do obszaru czcigodnego dziedzictwa (*al-Haram ash-Sharif*) z Kopułą Skały i meczetem Al-Aksa. Dla muzułmanów koniec panowania otomańskiego w regionie oznaczał konieczność wprowadzenia nowych rozwiązań dla ochrony swoich praw w Jerozolimie. Brytyjczycy, próbując rozwiązać pokojowo kwestię miejsc świętych dla tych religii, powołali w ramach swojego mandatu w Palestynie Główny Rabinat oraz Główną Radę Muzułmańską⁷. Obie instytucje zajmowały się między innymi zarządzaniem miejscami świętymi.

Zajęcie przez Izrael i Jordanię w 1948 roku Jerozolimy wraz z miejscami świętymi skomplikowało sytuację. Po obu stronach dochodziło do niszczenia i bezczeszczenia miejsc świętych, cmentarzy i własności wspólnot religijnych. W wyniku wojny 1967 roku Wschodnia Jerozolima została zajęta przez wojska izraelskie i do dzisiaj jest okupowana, co jeszcze bardziej skomplikowało status i ochronę muzułmańskich miejsc świętych. W odniesieniu do chrześcijańskich sanktuariów ostatecznie kwestia ich ochrony i zarządzania nimi została uregulowana dopiero po nawiązaniu stosunków między Watykanem a Izraelem w grudniu 1993 roku. Najbardziej kontrowersyjna pozostaje kwestia ochrony miejsc świętych islamu, choć w świetle izraelskiego prawa wewnętrznego z 1967 roku miejsca te są w pełni chronione i zapewnione jest podstawowe prawo dostępu i wolności sprawowania obrządków religijnych⁸. Jak słusznie zauważył Reiter, kwestia żydowskich i muzułmańskich miejsc świętych w Jerozolimie stała się „ekstremalnie wrażliwa” bowiem „miejscą świętą dla dwóch religii są podwójnie ważne, stały się one miejscami centralnymi służącymi jako symbole polityczne, a nie tylko religijne. Miejsca święte zostały zmobilizowane do wzmacniania świadomości narodowej syjonistycznych Żydów izraelskich oraz palestyńskich (i czasami jordańskich) Arabów wyznania muzułmańskiego”⁹.

Źródła idei umiędzynarodowienia Jerozolimy

Źródeł współczesnej idei umiędzynarodowienia Jerozolimy szukać należy przede wszystkim w stanowisku Watykanu wobec ochrony chrześcijańskich miejsc świętych w Palestynie. Olbrzymie znaczenie miała także rywalizacja mocarstw europejskich o wpływy w tym strategicznym regionie. Katalizatorem krystalizacji tej idei był, paradoksalnie, rozwój syjonizmu, żydowskiego ruchu narodowego. Korzeni

⁷ Więcej zob. Y. Reiter, *Islamic institutions in Jerusalem. Palestine Muslim Organization under Jordanian and Israeli rule*, London 1997.

⁸ *Documents on Jerusalem*, ed. by Palestinian Academic Society for Study of International Affairs, Jerusalem 1996, s. 99.

⁹ Y. Reiter, *op. cit.*, s. 88.

tego paradoksu dopatrzeć się można raczej w teologii niż w polityce. W maju 1897 jezuicka gazeta „Civiltà Cattolica”, nieoficjalny organ prasowy Watykanu, pisała: „Zgodnie z Pismem Świętym Żydzi muszą zawsze żyć w rozproszeniu i tułaczce wśród innych narodów, tak by mogli dawać świadectwo Chrystusa nie tylko przez Pismo [...] ale także przez swoje istnienie. Zaś co do odbudowy Jerozolimy, która mogłaby stać się centrum odtworzonego państwa Izrael, musimy dodać, iż jest to w sprzeczności z przepowiednią daną nam przez Jezusa Chrystusa”¹⁰. Należy tylko uściślić, że według ówczesnej doktryny katolickiej, wygnanie Żydów z Palestyny i zburzenie Drugiej Świątyni w 70 roku była to kara za odwrócenie się od Jezusa¹¹.

Kwestia ochrony chrześcijańskich miejsc świętych znalazła się już w manifestie syjonizmu, książce Teodora Herzla *Państwo żydowskie*, gdzie gwarantowano im status eksterytorialności (w oryginale ekstraterytorialność). Zresztą syjoniści byli od samego początku świadomi faktu, że jednym z centralnych problemów na drodze do ustanowienia siedziby narodowej Żydów w Palestynie będzie przekonanie, a przynajmniej zagwarantowanie neutralności w tej kwestii Kościoła katolickiego i papieża. Wysiłki syjonistów w tym kierunku na przełomie XIX i XX wieku to między innymi spotkanie Teodora Herzla z papieżem Piusem X w styczniu 1904 roku. Zgodnie ze wspomnieniami Herzla papież miał wtedy powiedzieć: „Nie możemy wspierać tego ruchu [syjonizmu]. Nie możemy powstrzymać Żydów od pójścia do Jerozolimy – ale nigdy tego nie usankcjonujemy. Ziemia Jerozolimy, nawet jeśli nie zawsze była święta, została uświęcona przez życie Jezusa Chrystusa. [...] Żydzi nie uznali naszego Pana, dlatego my nie możemy uznać narodu żydowskiego”¹². Takie stanowisko wyznaczało politykę Watykanu wobec syjonizmu i Palestyny w następnych dziesięcioleciach.

Kolejną zmianę przyniosła I wojna światowa. Już podczas jej trwania rozpoczęto rozmowy o przyszłości imperium otomańskiego. Jednym z tematów tych negocjacji była kwestia przyszłości Palestyny, a wraz z nią Jerozolimy. Główną rolę w tych rozmowach odgrywała Wielka Brytania oraz Francja, aktywna była także dyplomacja Watykanu, zainteresowana ochroną miejsc świętych, a także swoich wpływów politycznych w regionie Bliskiego Wschodu. W maju 1916 roku podpisano tajne porozumienie francusko-brytyjskie tzw. Porozumienie Sykesa-Picota¹³. W odniesieniu do Palestyny obie strony zgodziły się co do poddania jej centralnej części administracji międzynarodowej. Było to wynikiem między innymi aktywności dyplomacji watykańskiej. Adwokatem umiędzynarodowienia miasta był również amerykański prezydent Thomas Woodrow Wilson, który poparł wnioski tzw. Komisji King-Crabe wysłanej na Bliski Wschód w 1919¹⁴. W wyniku porozumienia i podziału stref wpływów między obie strony Wielka Brytania uży-

¹⁰ S. Minerbi, *The Vatican and Zionism. Conflict in the Holy Land 1895–1925*, Oxford 1990, s. 96.

¹¹ Takie stanowisko Kościoła katolickiego uległo zmianie po II Soborze Watykańskim. O współczesnej debacie teologicznej na temat Izraela zob. *Dialog chrześcijańsko-żydowski. Antologia tekstów*, red. H. Fry, Warszawa 2003, s. 135–166.

¹² S. Minerbi, *op. cit.*, s. 100.

¹³ Więcej zob. R. Sanders, *The High Walls of Jerusalem. A History of the Balfour Declaration and the Birth of the British Mandate for Palestine*, New York 1983.

¹⁴ S. Minerbi, *op. cit.*, s. 31.

skąła wpływy w Palestynie, zaś Francja w Syrii i Libanie. W grudniu 1917 roku generał Edmund Allenby wkroczył na czele armii brytyjskiej do Palestyny. Rozpoczął się okres ponadtrzydziestoletniego panowania brytyjskiego w tym regionie.

Kolejnym dokumentem międzynarodowym, w którym zajęto się statusem miejsc świętych, był tekst dotyczący warunków sprawowania mandatu w Palestynie przez Wielką Brytanię, przyjęty przez Ligę Narodów w lipcu 1922 roku. W tekście tej umowy międzynarodowej nie odwoływano się bezpośrednio do Jerozolimy, a tylko do miejsc świętych. Przekazano odpowiedzialność za ich ochronę Wielkiej Brytanii, uczyniono ją odpowiedzialną za zapewnienie wolnego dostępu do nich oraz swobody odprawiania obrządków religijnych. Mandatariusz miał powołać specjalną Komisję, odpowiedzialną za kwestie związane z ochroną miejsc świętych (art. 14)¹⁵. Największym problemem był niesprecyzowany prawnie skład komisji. Do spraw najbardziej kontrowersyjnych należał spór między reprezentantami Kościoła katolickiego a protestantami (reprezentantami Kościoła anglikańskiego) o sprawowanie przewodnictwa w komisji. Problemów nastroczało wyznaczenie składów, jeśli chodzi o ich liczebność, reprezentacji poszczególnych denominacji religijnych, osobną kwestią, która utrudniła prace była rywalizacja włosko-francuska o reprezentację interesów katolickich. Cała debata wokół powołania komisji sprawia wrażenie niemożności pogodzenia sprzecznych interesów poszczególnych wspólnot chrześcijańskich. Dodatkowo, rząd Wielkiej Brytanii był przeciwny nadaniu statusu eksterytorialności Jerozolimie i twierdził, iż „w każdym wypadku, zgodnie z artykułem 12 mandatu, Rząd Jego Wysokości jako mandatariusz ponosi odpowiedzialność za zachowanie istniejących praw i utrzymywanie porządku, której nie może przekazać żadnemu reprezentantowi innego rządu ani jakiegokolwiek komisji międzynarodowej”¹⁶. W efekcie takiego stanowiska i wspomnianych wyżej kontrowersji w maju 1924 roku rząd brytyjski zdecydował, że komisja nie zostanie w ogóle powołana, pełną odpowiedzialność za zachowanie *status quo* w miejscach świętych przejął rząd w Londynie. Jednak pomysł na międzynarodową kontrolę nad miejscami świętymi nie stracił na atrakcyjności zwłaszcza dla Watykanu i krajów katolickich.

Druga odsłona debaty o umiędzynarodowieniu Jerozolimy miała miejsce pod koniec lat trzydziestych wraz z komplikowaniem się sytuacji w Palestynie i narastaniem problemów Brytyjczyków z utrzymaniem poprawnych stosunków pomiędzy rosnącą wciąż mniejszością żydowską a ludnością arabską. W czasie trwania mandatu brytyjskiego liczba Żydów w Palestynie wzrosła z 84 000 w 1922 do około 700 000 w 1948 roku¹⁷, zaś liczba ludności arabskiej podwoiła się z 630 000 do 1 300 000 w 1947 roku¹⁸. W samej Jerozolimie jednak już od lat osiemnastych XIX wieku większość mieszkańców stanowili Żydzi. Ich liczebna przewaga w okresie międzywojennym znacząco wpłynęła debatę o przyszłości miasta.

¹⁵ *The Jerusalem Question and its Resolution: Selected Documents*, ed. by R. Lapidoth and M. Hirsch, Dordrecht, Boston, London 1994, s. 5.

¹⁶ S. Minerbi, *op. cit.*, s. 80.

¹⁷ R. Bachi, *Statistical Research on Immigrants in the State of Israel*, "Population Studies", vol. 3: *Cultural Assimilation of Immigrants*, supplement, marzec 1950, s. 45.

¹⁸ Th. A. Idinopulous, *op. cit.*, s. 298.

W 1922 roku w Jerozolimie mieszkało 34 000 Żydów (54%), 13 000 wyznawców islamu (21%) i 15 000 chrześcijan (24%). W zaś 1944 roku w Jerozolimie mieszkało 97 000 Żydów (62%), 34 000 muzułmanów (20%) i 31 000 (19%) chrześcijan¹⁹. Warto zaznaczyć, że choć proporcje ludnościowe nie zmieniły się znacząco, w okresie mandatu brytyjskiego gwałtownie wzrosła liczba mieszkańców miasta. Warto tu zaznaczyć, że zarówno muzułmańska, jak i chrześcijańska ludność była w przytłaczającej większości arabska. Zachował się jednak tradycyjny podział wewnętrzny Jerozolimy, gdzie poszczególne grupy etniczne i religijne od zawsze mieszkaly w osobnych dzielnicach. Większość Żydów mieszkała w tzw. Nowym Mieście, zaś w starej części miasta tylko niewielka wspólnota żydowska²⁰.

W latach trzydziestych XX w. zmieniła się znacząco postawa syjonistów wobec Jerozolimy. Jak wspomniałam wyżej, na początku XX wieku, próbując wymusić między innymi neutralność Watykanu wobec osadnictwa w Palestynie, uznawali oni eksterytorialność miasta za najlepsze rozwiązanie. Jeszcze w 1917 roku jeden z głównych działaczy syjonistycznych Nahum Sokołow w spotkaniu z papieżem Benedyktem XV potwierdził ustalone wcześniej stanowisko ruchu wobec miejsc świętych²¹. Pierwsza żydowska propozycja zmieniająca dotychczasowe stanowisko Agencji Żydowskiej²² w Palestynie pojawiła się w 1932 roku i można ją wiązać ze zmianami demograficznymi w mieście, gdzie, jak wspomnieliśmy, zwiększała się populacja żydowska, stając się użytecznym argumentem w debacie o przyszłości miasta. W propozycji tej Agencja sugerowała podział Jerozolimy na dwie gminy (*boroughs*), jedną arabską i jedną żydowską, każdą z własnym samorządem, obie miałyby podlegać nadrzędnej wspólnej Radzie Miejskiej²³. Propozycja nie znalazła uznania w oczach zarządców brytyjskich. W 1936 roku w Palestynie wybuchły poważne zamieszki między ludnością arabską i żydowską, po obu stronach padały ofiary śmiertelne, zaś Brytyjczycy mieli coraz większe trudności z opanowaniem sytuacji. Stanęli wobec problemu rosnącej, w wyniku dramatycznie pogarszającej się sytuacji w Europie, imigracji Żydów. Wywoływało to gwałtowne niezadowolenie arabskich mieszkańców, podsycane przez elity arabskie z wielkim muftim Jerozolimy Aminem al-Husajnim na czele, który zresztą za swoją działalność został przez Brytyjczyków usunięty ze stanowiska przewodniczącego Głównej Rady Muzułmańskiej i zmuszony do emigracji²⁴. W tej sytuacji do Palestyny została wysłana specjalna komisja, z Earlem Peelem, byłym sekretarzem stanu ds. Indii na czele. Przesłuchania przed komisją trwały od listopada 1936 roku do lutego 1937 roku. W raporcie komisji wydanym w czerwcu 1937 roku znalazły się rozwiązania zmieniające znacząco stanowisko brytyjskie. Raport sugerował zakończenie mandatu w Palestynie i powołanie dwóch niepodle-

¹⁹ E. H. Bovis, *The Jerusalem Question, 1917-1968*, Stanford 1971, s. 128-129.

²⁰ B. Wasserstein, *Jerusalem: Past, Present and Future*, "Institute of Jewish Affairs Report", nr 3, październik 1995, s. 3-4.

²¹ S. Minerbi, *op. cit.*, s. 111 i nast.

²² Agencja Żydowska była formalnie organem doradczym mniejszości żydowskiej przy brytyjskich władzach mandatowych. W pierwszym okresie była zdominowana przez syjonistów, od 1929 w jej skład weszli przedstawiciele innych opcji politycznych. Zob. A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael*, Warszawa 2001, s. 13.

²³ M. Hirsch et al., *op. cit.*, s. 27.

²⁴ I. Pappe, *A History of Modern Palestine. One Land, Two Peoples*, Cambridge 2004, s. 105-107, 298.

głych państw. Pod mandatem brytyjskim pozostawałaby enklawa zawierająca Jerozolimę, Betlejem, Nazaret, Jezioro Galilejskie i korytarz łączący te miejsca z Morzem Śródziemnym²⁵. Miejsca święte znalazłyby się pod ochroną brytyjską w ramach enklawy, a mandatariusz zapewniłby podstawową ich ochronę, wolny dostęp i zachowanie *status quo*. Wydaje się, że ocena Peela dotycząca rzeczywistej sytuacji w Palestynie była bardzo realistyczna, a zaproponowane rozwiązanie, z dzisiejszej perspektywy, rozsądne. Propozycja nie zdobyła jednak pełnego poparcia strony żydowskiej, w odpowiedzi Agencja Żydowska wyraziła niezadowolenie z wyłączenia Jerozolimy (Nowego Miasta) oraz Wzgórza Skopus (na którym od 1925 roku działał Uniwersytet Hebrajski) spod jurysdykcji państwa żydowskiego. W swojej propozycji strona żydowska stwierdzała: „[...] Zostało powiedziane, że żydowska Palestyna bez Jerozolimy byłaby jak ciało bez duszy. ...[Jerozolima] jest symbolem żydowskiego życia narodowego, a w umysłach Żydów w Palestynie praktycznie jej synonimem”²⁶. Propozycja Komisji Peela, choć wielokrotnie później wykorzystywana, została odrzucona przez rząd w Londynie, głównie z powodu zmian, jakie nastąpiły w sytuacji międzynarodowej.

W obliczu zbliżającej się wojny w Europie Brytyjczycy zaczęli obawiać się możliwości tejsze na dwa fronty. Brytyjski urzędnik w Ammanie ostrzegał centralę: „Gdy mamy kłopoty w Europie, [Arabowie] wykorzystają szansę by nam zaszkodzić, w każdy możliwy sposób”²⁷. Premier Neville Chamberlain w kwietniu 1939 roku stwierdził: „Jeśli musimy którąś ze stron urazić, urażymy Żydów raczej niż Arabów”²⁸. Aby zabezpieczyć sobie arabskie poparcie w czasie wojny, rząd brytyjski zaspokoił chwilowo żądania tej strony i wydał w 1939 roku „Białą Księgę” zawieszającą w zasadzie imigrację żydowską do Palestyny. Tym samym zamknęto Żydom drogę ucieczki przed zbliżającą się katastrofą w Europie. Wybuch drugiej wojny światowej odwrócił chwilowo uwagę Brytyjczyków i świata od Bliskiego Wschodu.

Jerozolima na arenie międzynarodowej po II wojnie światowej

Zanim Wielka Brytania, zniechęcona niepowodzeniami w Palestynie, przekazała ten problem pod obrady Organizacji Narodów Zjednoczonych, próbowała znaleźć jakieś rozwiązanie we współpracy ze Stanami Zjednoczonymi. Wspólna komisja obu krajów, tzw. Komisja Morrisona-Grady’ego, została zobligowana do przedstawienia szczegółowego planu wprowadzenia w życie rekomendacji Angielsko-Amerykańskiej Komisji Badawczej (Anglo-American Committee of Inquiry) z kwietnia 1946 roku. Raport Morrisona-Grady’ego, będący efektem pracy głównie Brytyjczyków, sugerował podział Palestyny na dwie autonomiczne prowincje – żydowską i arabską, a także utworzenie dwóch dystryktów (Jerozolima i Negew)

²⁵ M. Hirsch et al., *op. cit.*, s. 28.

²⁶ E. H. Bovis, *op. cit.*, s. 29.

²⁷ T. Segev, *One Palestine, Complete. Jews and Arabs under the British Mandate*, London 2000, s. 435.

²⁸ *Ibidem*, s. 436.

pod zarządem brytyjskim. Propozycja ta została zdecydowanie odrzucona przez obie zainteresowane strony i także przez prezydenta USA Trumana²⁹. W wyniku niepowodzenia tej misji, a przede wszystkim wycofania się Amerykanów ze współpracy oraz w związku z narastającym napięciem w Palestynie Wielka Brytania wczesną wiosną 1947 roku przekazała kwestię palestyńską³⁰ do ONZ³¹.

W kwietniu 1947 roku zebrało się specjalne posiedzenie Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, na którym, mimo przeciwu państw arabskich, powołano 15 maja na mocy rezolucji nr 106 (S-1) Specjalną Komisję Narodów Zjednoczonych do spraw Palestyny (United Nations Special Committee on Palestine, UNSCOP). Artykuł 5 rezolucji obligował komisję do „ważnego rozpatrzenia religijnych interesów islamu, judaizmu i chrześcijaństwa w Palestynie”³². W sierpniu tego samego roku UNSCOP przedstawiła dwa plany dotyczące rozwiązania problemu Palestyny. We wniosku mniejszości popieranym przez Jugosławię, Iran i Indie zaproponowano stworzenie państwa federalnego. Jerozolima byłaby jego stolicą złożoną z dwóch podzielonych gmin miejskich (*municipalities*). Plan większości zakładał podział Palestyny na dwa państwa, zaś Jerozolima z okolicami uzyskałaby status *corpus separatum*³³. Obydwa plany zostały odrzucone przez państwa arabskie. Agencja Żydowska zaakceptowała plan większości, żądając jednak włączenia Nowego Miasta (Jerozolimy) do państwa żydowskiego³⁴. Plan większości uzyskał także poparcie USA i ZSRR, i stał się podstawą przyjętej 29 listopada 1947 rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (nr 181 (II))³⁵. Rozdział I części pierwszej rezolucji stwierdzał w odniesieniu do miejsc świętych oraz budynków i terenów religijnych, że zachowane zostaną „istniejące prawa”, zagwarantowany zostanie nieograniczony dostęp oraz swoboda praktyk religijnych dla wszystkich bez względu na narodowość czy obywatelstwo. Część trzecia rezolucji dotyczyła bezpośrednio Jerozolimy i stanowiła w artykule A, że „Miasto Jerozolima będzie ustanowione jako *corpus separatum* pod specjalnym międzynarodowym reżimem i będzie administrowane przez Narody Zjednoczone”³⁶. Granice wymienionego terytorium zostały ściśle wyznaczone. Znalazło się w nich miasto

²⁹ A. Patek, *Wielka Brytania wobec Izraela w okresie pierwszej wojny arabsko-izrealskiej. Maj 1948–styczeń 1949*, Kraków 2002, s. 32–33.

³⁰ Pojęcie „kwestia palestyńska” (*Palestine Question*) w odniesieniu do omawianego okresu dotyczyło problematyki Palestyny, głównie przyszłości rządu, statusu Jerozolimy i było powszechnie używane w dokumentach ONZ. Współcześnie określenie to coraz częściej stosowane jest w odniesieniu do problemu aspiracji narodowych Palestyńczyków, uchodźców palestyńskich itd. W tym artykule pojęcie to używane jest w pierwotnym znaczeniu.

³¹ “Letter from the UK delegate requesting that the question of Palestine be placed on the agenda of the General Assembly at its next session and that a special session of the General Assembly should be called, 02.04.1947 (Doc. A/286)”, [w:] *United Nations Official Records of the General Assembly*, vol. 1: *Plenary Meeting of the General Assembly. Verbatim Records*, 28.04.1947–15.05.1947, New York 1947, s. 183.

³² “UN Resolutions adopted by the General Assembly during its First Special Session 28.04.1947–15.05.1947”, New York 1947, s. 6–7.

³³ Pojęcie *corpus separatum* nie posiada specjalnego znaczenia ani politycznego, ani prawnego. Użycie go oznaczało ustanowienie oddzielności jurysdykcyjnej, bez jej sprecyzowania. zob. M. Hirsch et al., *op. cit.*, s. 152.

³⁴ E. H. Bovis, *op. cit.*, s. 44 i nast.

³⁵ Tekst rezolucji w: “*International Organization*”, vol. 2, no 1 (luty 1948), s. 179–193.

³⁶ *Ibidem*, s. 189.

oraz okolice wraz z Betlejem. Rezolucja omawiała także kompetencje i obowiązki rady zarządzającej miastem, która miała zostać powołana przez Radę Powierniczą ONZ. Umiedzynarodowienie zostało przewidziane na minimum 10 lat, po tym okresie Rada Powiernicza miała ponownie zbadać funkcjonowanie postanowień³⁷.

Kwestia Jerozolimy została przekazana Radzie Powierniczej, by ta przygotowała plan wprowadzenia w życie postanowień rezolucji. Robocza wersja statutu Jerozolimy została przedstawiona na forum Rady Powierniczej w lutym 1948 roku. Jedną z najbardziej kontrowersyjnych kwestii stała się forma powołania i skład planowanej w rezolucji 181 (II) rady zarządzającej Jerozolimy, co od razu kojarzy się z omówionym wyżej konfliktem wokół komisji z artykułu 14 mandatu brytyjskiego z 1922 roku.

Już w grudniu 1947 roku Wielka Brytania ogłosiła, że wycofanie wojsk brytyjskich z Palestyny nastąpi nie później niż 15 maja 1948 roku. Od początku 1948 roku pogarszała się sytuacja w Palestynie. W tej sytuacji ONZ powołała specjalną Komisję Narodów Zjednoczonych do spraw Palestyny, jednak rząd brytyjski odmówił przekazania jej jakiegokolwiek władzy przed majem 1948 roku oraz odradzał pojawianie się w Palestynie³⁸. Komisja informowała Radę Bezpieczeństwa ONZ już w lutym 1948 roku, że wejście w życie postanowień rezolucji o podziale Palestyny bez wsparcia zbrojnego będzie niemożliwe³⁹. Zwłaszcza w obliczu całkowitego odrzucenia postanowień przez stronę arabską, co wielokrotnie dawali do zrozumienia przedstawiciele zainteresowanych państw arabskich. Wiosną 1948 roku sekretarz obrony USA odrzucał możliwość użycia sił amerykańskich w celu zagwarantowania realizacji postanowień z listopada 1947 roku. Amerykańska administracja obawiała się, że spowoduje to problemy z dostawami ropy przez kraje arabskie. Wielka Brytania w ogóle nie brała pod uwagę użycia swoich wojsk, Francja była na to za słaba, zaś pojawienie się w regionie wojsk radzieckich było sprzeczne z interesami USA. Zresztą od marca 1947 roku obowiązywała doktryna Trumana, w oparciu o którą trudno sobie wyobrazić jakąkolwiek współpracę wojskową ZSRR i USA w Palestynie⁴⁰. Stanowisko amerykańskie wobec Palestyny pełne było sprzeczności. Prezydentowi Trumanowi zależało na utrzymaniu poparcia głosów żydowskich, co oznaczało wspieranie żydowskich aspiracji państwowych w Palestynie, jednak administracja Białego Domu, a zwłaszcza Departament Stanu był orędownikiem nieangażowania po żadnej ze stron. W grudniu 1947 roku w tajnym memorandum Departamentu Stanu można przeczytać: „Zasoby paliwowe na Bliskim Wschodzie są żywotnej wagi dla amerykańskiego bezpieczeństwa, zaś trwały do nich dostęp zależy od przyjaznych stosunków z narodami i rządami państw arabskich [...] Stany Zjednoczone i Związek Radziecki odgrywały wiodącą rolę w doprowadzeniu do głosowania za podziałem. Konieczna większość dwóch trzecich głosów w Zgromadzeniu Ogólnym mogłaby nie zostać osiągnięta bez przewodnictwa Stanów Zjednoczonych [...] Obecnie USA stoi nie tylko wobec

³⁷ *Ibidem*, s. 193.

³⁸ E. H. Bovis, *op. cit.*, s. 52.

³⁹ „Annual Report of the Secretary General on the work of the Organization, 01.07.1947-30.06.1948”, [w:] *UN Official Records, General Assembly: Third Session, Supplement No 1 (A/565)*, New York 1948, s. 3.

⁴⁰ S. Slonim, *Jerusalem in America's Foreign Policy, 1947-1997*, London, Boston 1998, s. 17.

utraty [...] arabskiej dobrej woli, ale gdy arabski sprzeciw wobec podziału wzrosło, będzie stawiać czoła poważnemu zagrożeniu amerykańskiego bezpieczeństwa i interesów handlowych. [...] Tylko ZSRR zyska na planie podziału”⁴¹.

W zasadzie od wiosny 1948 roku rzeczywiste umiędzynarodowienie Jerozolimy stało się niemożliwe do osiągnięcia, zważywszy brak woli politycznej w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Warren Austin, delegat amerykański w ONZ, ogłosił w marcu 1948 roku zmianę w amerykańskim stanowisku wobec rezolucji 181 (II), z powodu braku możliwości jej pokojowego wprowadzenia w życie postulował oddanie Palestyny pod tymczasowy zarząd Rady Powierniczej. Mimo to w ONZ nadal trwały prace nad przygotowaniem gruntu do realizacji postanowień rezolucji 181 (II). W kwietniu 1948 roku zebrała się specjalna sesja Zgromadzenia Ogólnego, sprawa przyszłości Palestyny została przekazana do tzw. Pierwszego Komitetu (Politycznego), który miał rozpatrzyć dwie sprawy skierowane do osobnych podkomisji: kwestię przyszłego rządu w Palestynie oraz środków do ochrony Jerozolimy. Do zakończenia mandatu i wycofania Brytyjczyków pozostał niecały miesiąc, wrogość strony arabskiej wobec aktywności ONZ była jawna, w Palestynie trwały już w zasadzie działania wojenne⁴². 5 maja Rada Powiernicza przedstawiła swoje rekomendacje Zgromadzeniu Ogólnemu, stwierdzała w nich, iż najlepszym rozwiązaniem dla Jerozolimy będzie mianowanie przez mandatariusza neutralnej osoby, akceptowanej zarówno przez stronę arabską, jak i żydowską, jako specjalnego komisarza miejskiego (*Special Municipal Commissioner*), który przejąłby kompetencje dotychczasowego Brytyjskiego Wysokiego Komisarza⁴³. 14 maja stanowisko to objął za zgodą obu stron oraz Wielkiej Brytanii Harold Evans.

W dalszym ciągu nie było jednak decyzji dotyczącej ostatecznego rozwiązania sprawy przyszłości Jerozolimy, wszystkie musiały zapaść do 18.00 wieczorem 14 maja, co odpowiadało północy z 14 na 15 maja w Palestynie, kiedy to mandat miał wygasnąć. W nocy 13 maja na sesji Pierwszego Komitetu rozpoczęto obrady od raportu na temat przyszłego rządu w Palestynie. Z powodu niemożności osiągnięcia kompromisu, 14 maja Pierwszy Komitet przyjął wniosek o przesłaniu raportów podkomisji pod obrady Zgromadzenia Ogólnego bez przyjmowania rekomendacji. Na godzinę przed wygaśnięciem mandatu rozpoczęła się na forum Zgromadzenia Ogólnego dyskusja o przyszłości Jerozolimy, na wokandę trafił wniosek popierany przez Francję i USA o przekazaniu Jerozolimy pod tymczasową administrację ONZ⁴⁴. Przeciwno były: państwa muzułmańskie Egipt, Irak, Syria, Afganistan, Jemen. Krytyczne uwagi zgłosili także reprezentanci Polski i Ukrainy⁴⁵. Jednak zanim przeprowadzono głosowanie, reprezentant Iraku zabrał głos i ogłosił, że minęła godzina 18.00 i dlatego „gra skończona”. Mimo wszystko gło-

⁴¹ *Ibidem*, s. 33.

⁴² J. Pappe, *op. cit.*, s. 144 i nast.

⁴³ *UN Official Records of the Second Special Session of the General Assembly*, vol. 1: *Plenary Meetings of the General Assembly. Summary Records of the Meetings 16.04.1948-14.05.1948*, New York 1948, s. 16-17.

⁴⁴ Tekst propozycji zob. Document A/C.1/298, [w:] *UN Official Records of the Second Special Session of the General Assembly, Annex to vol. 1 and 2*, New York 1948, s. 37-42.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 29-33.

sowanie, w którym wniosek przepadł, przeprowadzono. Jerozolima pozostała bez statutu i zarządcy – obowiązywały więc dalej przepisy rezolucji 181 (II) oraz urzędował Specjalny Komisarz Miejski⁴⁶. Podczas tego samego posiedzenia przyjęto rezolucję zwalniającą Komisję Narodów Zjednoczonych do spraw Palestyny z obowiązków, natomiast 20 maja hrabia Folke Bernadotte, prezydent szwedzkiego Czerwonego Krzyża, został powołany na mediatora Narodów Zjednoczonych w Palestynie⁴⁷.

W tym samym czasie w Palestynie ogłoszono powstanie Państwa Izrael, uznanego przez USA i ZSRR. Izrael został natychmiast zaatakowany przez państwa arabskie, rozpoczęła się pierwsza wojna arabsko-izraelska. W czerwcu 1948 roku, podczas walk Bernadotte ogłosił propozycję rozwiązania problemu Jerozolimy, od maja faktycznie podzielonej i pozostającej pod okupacją wojsk jordańskich i izraelskich⁴⁸, w której postulował włączenie miasta do państwa arabskiego⁴⁹. Spotkało się to z dramatyczną reakcją Żydów. W odpowiedzi izraelski rząd tymczasowy pisał do mediatora: „[...] naród żydowski, Państwo Izrael i Żydzi z Jerozolimy nigdy nie zaakceptują arabskiej dominacji w Jerozolimie, bez względu na to, jaką formalną autonomią miejską i prawem dostępu do żydowskich miejsc świętych będą się cieszyć”⁵⁰. W sukurs Izraelowi przyszła negatywna postawa ZSRR w tej kwestii w ONZ. W zasadzie państwa arabskie również nie były zadowolone z propozycji Bernadotte, bowiem w tym czasie narastał konflikt między państwami arabskimi a Jordanią okupującą wschodnią część Jerozolimy i prowadzącą samodzielną politykę mającą na celu włączenie do Jordanii okupowanej części Palestyny⁵¹. We wrześniu 1948 roku, mimo ostrzeżeń żydowskich i amerykańskich Bernadotte udał się ze swojej dotychczasowej siedziby na Rodos do Jerozolimy, gdzie został zamordowany przez radykalne prawicowe żydowskie ugrupowanie terrorystyczne – Grupę Sterna. Na forum ONZ rozpatrywano jeszcze jeden wniosek tragicznie zmarłego mediatora, wysłany do Nowego Jorku dzień przed śmiercią. Proponował w nim zmiany terytorialne dwóch interesujących nas państw: przyznanie Galilei Izraelowi w zamian za przyłączenie Negewu do państwa arabskiego, w odniesieniu do Jerozolimy zarzucił poprzedni pomysł i postulował wyłączenie jej pod administrację międzynarodową z maksymalną autonomią lokalną: arabską i żydowską⁵². Ta propozycja również nie znalazła zwolenników, prezydent Truman sugerował, że jakiegokolwiek zmiany terytorialne mogą zostać wprowadzone tylko za zgodą Izraela, zaś tymczasowy izraelski rząd odrzucał pomysł i szykował się do militarnego zajęcia Negewu⁵³.

⁴⁶ E. H. Bovis, *op. cit.*, s. 55-57.

⁴⁷ A. Patek, *op. cit.*, s. 103 i nast.

⁴⁸ M. Gilbert, *Israel. A History*, London 1998, s. 198 i nast.

⁴⁹ *Text of suggestions presented by the United Nations Mediator on Palestine to the two parties on 28 June 1948* (doc. nr S/836), [w:] United Nations Security Council Official Records, Third Year Supplement for July 1948, New York 1948, s. 18-21.

⁵⁰ E. H. Bovis, *op. cit.*, s. 62.

⁵¹ *Ibidem*, s. 64.

⁵² Więcej na temat planu zob. A. Patek, *op. cit.*, s. 146-150.

⁵³ E. H. Bovis, *op. cit.*, s. 65-67.

Kwestia Jerozolimy w dalszym ciągu pozostawała na forum ONZ. Zgromadzenia Ogólne powołało 11 grudnia 1948 roku Komisję Koncyliacyjną dla Palestyny (Palestine Conciliation Commission), która miała między innymi przedstawić na najbliższej sesji Zgromadzenia Ogólnego propozycję implementacji umiędzynarodowienia Jerozolimy⁵⁴. Nowa propozycja dotycząca statusu Jerozolimy została przedstawiona we wrześniu 1949 r. Do tego czasu udało się nowemu mediatorowi Narodów Zjednoczonych Ralphowi Bunchowi doprowadzić do zawieszenia broni pomiędzy walczącymi stronami. W tej propozycji postulowano podział Jerozolimy na dwie strefy nadzorowane przez Komisarza Narodów Zjednoczonych odpowiedzialnego przed Zgromadzeniem Ogólnym. Propozycja została odrzucona zarówno przez Izrael, jak i Jordanię. W ONZ tymczasem, w obliczu rzeczywistego podziału miasta i braku jakiegokolwiek realistycznej propozycji powrotu do umiędzynarodowienia, pojawił się nowy pomysł rozwiązania kwestii Jerozolimy. Europejskie państwa protestanckie zasugerowały rozwiązanie zgłaszane kilkakrotnie na forum ONZ⁵⁵ – tak zwane funkcjonalne podejście do umiędzynarodowienia miasta. Oznaczało ono podział miasta na dwie części pod faktyczną jurysdykcją Izraela i Jordanii, jednak pod auspicjami ONZ. W tej sytuacji na forum międzynarodowym wykrystalizowały się dwa obozy. Ten skoncentrowany na przeforsowaniu funkcjonalnego umiędzynarodowienia Jerozolimy wspierały USA i Wielka Brytania. Motywy grupy były tu dość oczywiste. Krajom protestanckim oraz Amerykanom chodziło o możliwie najszybsze zakończenie konfliktu⁵⁶. Drugi obóz, złożony był z dość niezwyklej, egzotycznej koalicji krajów katolickich oraz komunistycznych wspierany przez Watykan, forsował w dalszym ciągu ideę terytorialnego (rzeczywistego) umiędzynarodowienia miasta⁵⁷.

Za postawą ZSRR i bloku wschodniego stały te same pragmatyczne cele, które spowodowały poparcie dla idei podziału Palestyny oraz wspieranie Izraela w pierwszym okresie po ogłoszeniu niepodległości. Arnold Krammer stwierdza, że „Kreml kierował się w swojej początkowej decyzji dogmatycznym niedoszacowaniem potencjału antyzachodnich sentymentów świata arabskiego w kontraście do przeszacowania ograniczonych korzyści, które wydawało się oferować wsparcie udzielone państwu żydowskiemu”⁵⁸. Departament Badań Brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych opisywał te motywy następująco: „W świetle wcześniejszych wypowiedzi na temat syjonizmu wydaje się oczywiste, że sowieckie poparcie sprawy Izraela w Organizacji Narodów Zjednoczonych, natychmiastowe uznanie międzynarodowe Izraela, zgoda na eksport broni i emigracji mężczyzn w wieku poborowym do Izraela w krytycznych miesiącach przed i po wygaśnięciu

⁵⁴ General Assembly, "International Organization", vol. 3, nr 1 (sierpień 1949), s. 493-495.

⁵⁵ Propozycja anglikańskiego Arcybiskupa Cantenbury z 31.10.1949 roku oraz Szwecji z 05.12.50, [w:] M. Hirsch, *op. cit.*, s. 39, 45 i 160.

⁵⁶ Sh. Slonim, *op. cit.*, s. 123.

⁵⁷ S. Ferrari, *The Holy See and the Postwar Palestine Issue: The Internationalization of Jerusalem and the Protection of the Holy Places*, "International Affairs", vol. 60, nr 2 (wiosna 1984), s. 266 i nast.; zob. także: E. B. Glick, *The Vatican, Latin America, and Jerusalem*, "International Organization", vol. 11, nr 2 (wiosna 1957), s. 213-219.

⁵⁸ A. Krammer, *Soviet motives in the Partition of Palestine, 1947-1948*, "Journal of Palestine Studies", vol. 2, nr 2 (zima 1973), s. 118-119.

mandatu było raczej manifestacją antybrytyjskiej niż prosyjonistycznej polityki⁵⁹. W późniejszym okresie Stalinowi chodziło przede wszystkim o wyparcie z regionu Wielkiej Brytanii, która jeszcze wciąż wspierała wojskowo Jordanię. Przykładowo, w grudniu 1949 roku Tsarapkin oskarżał USA i Brytyjczyków o wywołanie wojny z Izraelem w celu odbudowy kontroli brytyjskiej w Jordanii⁶⁰. Wsparcie idei umiędzynarodowienia Jerozolimy przez blok wschodni wydaje się jedynie narzędziem do osiągnięcia tego celu.

Watykan do maja 1948 sprzeciwiał się jakimkolwiek podziałom Palestyny⁶¹. Dopiero okupacja Jerozolimy przez wojska izraelskie i jordańskie wpłynęła na zmianę poglądów i spowodowała publiczne ogłoszenie stanowiska Stolicy Apostolskiej o konieczności terytorialnego umiędzynarodowienia miasta w dwóch encyklikach: *In Multiplicibus Curis* (1948) i *Redemptoris Nostri Cruciatu* (1949)⁶². W pierwszej z nich papież wskazywał na „celowość nadania międzynarodowego charakteru Jerozolimie i jej okolicom”⁶³. Poparcie tej idei przez katolickie państwa latynoamerykańskie, jak stwierdza Glick, było wynikiem znaczącego wpływu dyplomacji watykańskiej⁶⁴.

Przewaga liczebna zwolenników terytorialnego umiędzynarodowienia Jerozolimy, mimo braku szans na jego realizację spowodowała, że 9 grudnia 1949 roku Zgromadzenie Ogólne przegłosowało wnioski Komitetu Politycznego o całkowitym terytorialnym umiędzynarodowieniu miasta (rezolucja nr 303 (IV)). W odpowiedzi rząd izraelski podjął decyzję o przeniesieniu urzędów centralnych do Jerozolimy z Tel Awiwu z dniem 1 stycznia 1950 roku⁶⁵. Premier Izraela Dawid Ben Gurion przeniósł swój urząd do Jerozolimy 14 grudnia 1949 roku. Król Jordanii 10 grudnia 1949 roku ogłosił całkowity sprzeciw dla umiędzynarodowienia miasta. Mimo faktycznego podziału miasta i iluzorycznych szans na jego umiędzynarodowienie, w Radzie Powierniczej rozpoczęły się prace nad statutem Jerozolimy, który ogłoszono w kwietniu 1950 roku⁶⁶.

24 kwietnia Zgromadzenie Narodowe Królestwa Jordanii przegłosowało formalne potwierdzenie unii Wschodniej Jerozolimy i Zachodniego Brzegu Jordanu z Jordanią⁶⁷, trzy dni później decyzję tę *de facto* uznała Wielka Brytania. Państwa arabskie faktycznie uznały zwierzchnictwo Jordanii nad Wschodnią Jerozolimą w maju tego samego roku.

⁵⁹ PRO FO 371/75200, FO Research Department Memorandum “The attitude of the Soviet Union and Satellites to Israel”, 16.05.1949, no MIS/13/49.

⁶⁰ E. H. Bovis, *op. cit.*, s. 79.

⁶¹ S. Ferrari, *op. cit.*, s. 267.

⁶² P. C. Kent, *The Lonely Cold War of Pope Pius XII. The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943-1950*, London 2002, s. 252-254; R. P. Stevens, *The Vatican, the Catholic Church and Jerusalem*, [w:] *The Legal Aspects of the Palestine Problem with Special Regard to the Question of Jerusalem*, ed. by H. Koechler, Wien 1981, s. 176-178.

⁶³ S. Ferrari, *op. cit.*, s. 267.

⁶⁴ E. B. Glick, *op. cit.*, s. 219.

⁶⁵ A statement by the Prime Minister David Ben Gurion concerning removal of the government institutions to Jerusalem, 05.12.1949, [w:] *The Jerusalem Question and its Resolution...*, s. 82.

⁶⁶ *General Assembly Official Records, Fifth Session, 1950, Supplement 9, (A/1286), Annex 2*, New York 1950, s. 19-27.

⁶⁷ *Resolution of the newly elected National Assembly of Transjordan*, 24.04.1950, [w:] *The Jerusalem Question and its Resolution...*, s. 147.

17 kwietnia 1950 roku Tsarapkin ogłosił wycofanie poparcia ZSRR dla pomysłu umiędzynarodowienia Jerozolimy⁶⁸. Taką postawę zapowiadał już brak współpracy reprezentacji radzieckiej nad statutem Jerozolimy w Rady Powierniczej. Był to faktyczny koniec wysiłków na arenie międzynarodowej mający na celu umiędzynarodowienie Jerozolimy. Przez następne 17 lat miasto pozostawało pod jurysdykcją Izraela i Jordanii. Ostatni raz na temat Jerozolimy debatowano w 1953 roku, od tego czasu do 1967 roku ta kwestia nie pojawiła się na forum ONZ⁶⁹. Losy miasta zmieniły się dramatycznie po wybuchu w czerwcu 1967 roku kolejnej, już trzeciej wojny arabsko-izraelskiej. Miasto zostało zajęte przez wojska izraelskie i pozostaje w rękach żydowskich do dzisiaj, stanowiąc jeden z kluczowych i najtrudniejszych do negocjowania elementów konfliktu palestyńsko-izraelskiego.

Historia Jerozolimy w XX wieku pokazuje dobitnie, że wszelkie próby ustanowienia międzynarodowego nadzoru nad miastem rozбивały się o sprzeczne interesy wielkich mocarstw w tym regionie. Zarówno debata nad wprowadzaniem umiędzynarodowienia miasta w latach 20. jak i druga jej odsłona, podczas debaty w ONZ w latach 40., pokazują, że żaden z ważnych aktorów międzynarodowych, w obu przypadkach z wyjątkiem Watykanu, nie traktował tego rozwiązania jako priorytetu. Na impasie międzynarodowym skorzystał Izrael i Jordania, które faktycznie podzieliły miasto w wyniku operacji militarnej. Przypadek Jerozolimy pokazuje także zmierzch idei terytorialnego umiędzynarodowienia jako sposobu rozwiązywania problemów spornych obszarów w stosunkach międzynarodowych. Moim zdaniem przyszłość Jerozolimy wydaje się przesądzona, zostanie ona podzieloną stolicą dwóch niepodległych państw: żydowskiego i palestyńskiego. Wydaje się, iż jest to jedyne sprawiedliwe rozwiązanie konfliktu.

⁶⁸ Sh. Slonim, *op. cit.*, s. 169-170.

⁶⁹ M. Hirsch, *op. cit.*, s. 5-6.